

RAZVOJ DOKTRINE MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA U JUGOSLAVIJI

(nastavak iz prethodnog broja Zbornika)

9. Zabrana upotrebe sile i pretnje silom

Velika želja pre svega malih, ali i ostalih država, da se zabrani rat kao sredstvo vođenja spoljne politike stara je koliko i same države. U neorganizovanoj međunarodnoj zajednici ona, međutim, nije mogla biti opšteprihvaćena, a u institucionalizovanoj zajednici formalnopravna zabrana rata nije značila potpuno odstranjivanje ovoga prinudnog sredstva za rešavanje međunarodnih sporova iz međunarodnih odnosa, još manje ukidanje drugih vrsta pritisaka i pretnji. I kad su upotreba sile i pretnje silom stavljeni u pravne okvire Poveljom UN i drugim međunarodnopravnim instrumentima, ostale su mnoge nedoumice u ovoj oblasti tako da je doktrina međunarodnog prava imala široko polje na kome je mogla dati znatan doprinos tumačenju pojma zabrane upotrebe sile i pretnje silom, izuzecima od ovoga načela i podvođenju savremenih postupaka država pod pozitivna načela međunarodnog prava. Kao i pisci ostalih zemalja, jugoslovenski internacionalisti podrobno su se bavili međunarodnim ratnim pravom i zabranom upotrebe sile. Pri tome su razmatrali kako *ius in bello* tako i *ius ad bellum*. Institucije međunarodnog ratnog prava obrađivane su u udžbenicima Međunarodnog javnog prava, mnogobrojnim člancima, i monografijama posvećenim međunarodnom ratnom pravu.²⁰⁴⁾ Kritički su sagledavana savremena rešenja u ovoj oblasti, davani predlozi za reviziju postojećih pravila, unošene u njih demokratske težnje i duh odricanja od primene sile i pretnje silom. U radovima jugoslovenskih pisaca očuvanje mira i međunarodne bezbednosti posmatra se u neposrednoj vezi sa stvaranjem uslova za izbegavanje rata. Opšte i potpuno razoružanje, klima međunarodnog poverenja, poštovanje načela mirnog rešavanja sporova i drugih načela aktivne miroljubive koegzistencije predstavljaju osnovne pretpostavke o kojima tom prilikom treba voditi računa. Analiza tačke 4 člana 2 Povelje UN vodi jugoslovenske pisce zaključku u skladu s kojim se zabranjuje upotreba sile u međunarodnim odnosima, što podrazumeva i sve vidove samopomoći, vojnih represalija, blokade u čijoj je suštini element sile.²⁰⁵⁾

²⁰⁴⁾ M. Radojković: Rat i međunarodno pravo, Beograd 1947; G. Perazić: Međunarodno ratno pravo, Beograd 1967.

²⁰⁵⁾ Đ. Ninčić: Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija, str. 77.

Da li, međutim, pod silom treba podrazumevati samo oružanu silu?

Jugoslovenski pisci na ovo pitanje daju nedvosmislen odgovor: pored oružane sile zabranjuje se i svaka druga vrsta sile²⁰⁶⁾ (ekonomski, politički i drugi pritisci),²⁰⁷⁾ kao i pretnja silom pod kojom treba razumeti ne samo klasične nagoveštaje njene neposredne upotrebe npr. ultimatum, nego i sve savremene vidove pritisaka, osobito one koji ulaze u sastav tzv. politike sa pozicija sile.²⁰⁸⁾ To, ipak, ne znači da se u međunarodnom pravu zabranjuje svaka primena sile. Preduzimanje prinudnih mera na osnovu glave VII Povelje UN ili samoodbrana predstavljaju dozvoljene izuzetke od tačke 4 člana 2 Povelje UN, a njima se u jugoslovenskoj doktrini priključuje i upotreba sile radi ostvarenja prava na samoopredeljenje naroda pod kolonijalnom dominacijom²⁰⁹⁾ u slučaju da se sam narod latio oružja u borbi za sticanje nezavisnosti. Drugi izuzeci se ne priznaju. Jugoslovenski pisci ne slažu se recimo sa koncepcijom zapadnih internacionalista o dozvoljenosti upotrebe oružane sile radi zaštite prava sopstvenih državljana u inostranstvu,²¹⁰⁾ oslobađanja putnika iz otetih aviona,²¹¹⁾ zaštita svojih interesa u izvesnim delovima sveta (učuvanjem društveno-političkog uređenja u pojedinim zemljama, na primer).²¹²⁾

10. Nesvrstanost

Opšte je poznato da nesvrstanost kao politička doktrina koju stvara i sprovodi u život pokret nesvrstanih zemalja, predstavlja osnovnu odrednicu spoljnopoličke aktivnosti Jugoslavije. Kao osnivač pokreta nesvrstanih i kasniji glavni zastupnik ideja i izvornih načela ovoga pokreta, Jugoslavija je sve do damašnjih dana nastojala da u međunarodnoj zajednici ostvari suštinu ove politike i da primenjujući je u međunarodnim odnosima, zajedno sa ostalim članovima pokreta nesvrstanih, doprinese promeni međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa. Ta živa aktivnost Jugoslavije na međunarodnom planu nije mogla ostati van interesovanja jugoslovenske nauke međunarodnog prava. Iako se smatra da je nesvrstana politika nastala posle drugog svetskog rata kao odgovor na stvaranje vojno-političkih grupacija, hladni rat i bipolarizacija međunarodnih odnosa, jugoslovenski pisci ističu da se

²⁰⁶⁾ Ibid, str. 80.

²⁰⁷⁾ K. Obradović: Zabrana pretnje ili upotrebe sile, u knjizi Kodifikacija principa miroljubive i aktivne koegzistencije, Beograd 1969, str. 80, 103 i passim; J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 87; B. Jakovljević: The Principle of the Prohibition of the Threat and Use of Force, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1964, No 1 pp. 23 id; A. Jelić: Definicija agresije, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1955, br. 1, str. 68-69.

²⁰⁸⁾ K. Obradović: Op. cit, str. 80.

²⁰⁹⁾ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 83; K. Obradović: Op. cit, str. 105.

²¹⁰⁾ S. Milenković: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, str. 323.

²¹¹⁾ S. Milenković: Hijacking and National Sovereignty, p. 35; S. Milenković: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, str. 316. id.

²¹²⁾ V. izlaganja o teoriji ograničenog suvereniteta socijalističkih zemalja — beleška br. 166 — 168.

istorijski koreni nestvrstanosti nalaze u drugom svetskom ratu, u težnji naroda i njihovoj aktivnoj borbi da postignu punu nacionalnu slobodu i obezbede pravo da se društveno razvijaju saglasno svom vlastitom izboru, da ne budu ili da prestanu da budu ekonomski i politički privesak velikih svetskih sila, da se u tom procesu obezbede od spoljne dominacije i eksploatacije.²¹³⁾ Dokaz u prilog ovakvog poimanja korena nesvrstanosti predstavljaju odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a: njima je još jednom pokazana sloboda u opredeljivanju i težnja da se saraduje sa svima na osnovu načela ravnopravnosti i nemešanja u unutrašnje poslove.¹²⁴⁾

Jugoslovenska literatura o nesvrstanosti daje takođe pravi odgovor i na pojam i suštinu ove politike. S obzirom da se nesvrstanost često poistovećuje sa nevezivanjem za blokove što svoj izraz nalazi i u terminologiji (politika nevezivanja za blokove vanblokova politika); svođenje nesvrstanosti samo na ovaj vid u jugoslovenskoj teoriji se ne prihvata: pored takozvane negativne definicije prema kojoj je nesvrstanost negacija blokovske opredeljenosti, ističe se i pozitivna definicija koja otkriva njen politički aktivan sadržaj²¹⁵⁾, tako da tek obadva pojma, kumulativno uzeta daju potpuni odgovor na suštinu politike nesvrstanih zemalja. Pozitivna definicija obuhvata politiku zasnovanu na načelima aktivne miroljubive koegzistencije; duboku antikolonijalnu i antiimperijalističku politiku; ostvarenje prava na samoopredeljenje; jednakost i ravnopravnost svih ljudi bez obzira na rasno, nacionalno, versko ili drugo svojstvo; zaštitu nezavisnosti i teritorijalnog integriteta svake zemlje i naroda; opšte i potpuno razoružanje; ravnopravnost u međunarodnom ekonomskom tretmanu i harmoničan ekonomski razvoj u sklopu svetske privrede.²¹⁶⁾

Za razliku od radova objavljenih u inostranstvu u kojima preovlađuje generalisanje problema i u kojima se pristup uglavnom svodi na vrednosne sudove o pozitivnim i negativnim posledicama delovanja nesvrstanih zemalja ili radova posvećenih analizi konkretnih oblasti aktivnosti ovih zemalja, jugoslovenska teorija daje doprinos sveobuhvatnom sagledavanju delovanja pokreta nesvrstanih u međunarodnim odnosima: politika nesvrstanosti sagledava se ne samo iz ugla usvojenih zaključaka nego i sa stanovišta njihovog ostvarenja u međunarodnoj praksi. Tri su oblasti pri tome u središtu interesovanja jugoslovenskih pisaca, pošto se smatra da one predstavljaju glavne rezultate konkretnih akcija nesvrstanih: problemi dekolonizacije, problemi mira i međunarodne bezbednosti i oblast ekonomskog razvoja.²¹⁷⁾

213) E. Kardelj: Istorijski koreni nesvrstavanja, Beograd 1977, str. 8.

214) R. Petković: Teorijski pojmovi nesvrstanosti, Beograd 1974, str. 276.

215) B. Janković: De la neutralité classique à la conception moderne des pays non-alignés, Revue égyptienne de droit international, 1965, Vol. 21, pp. 106 et ss.

216) E. Kardelj: Istorijski koreni nesvrstavanja, str. 10, 52 id; A. Gričkov: Nesvrstanost i socijalizam kao svetski proces, u knjizi Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb 1979, str. 261 i passim; B. Tadić: Nesvrstanost u teoriji i praksi međunarodnih odnosa, Beograd 1976, str. 243 id.

217) B. Tadić: Op. cit, str. 243 id.

U oblasti dekolonizacije rezultati su, slobodno se može reći, veliki, mada treba pomenuti da nesvrstanost nije predstavljala jedini čini-lac izmene savremene političke karte sveta. Sigurno je, međutim, da je ona bila jedan od najsnažnijih podsticaja da u godinama u kojima živimo proces dekolonizacije bude gotovo okončan.²¹⁸⁾

Mir i bezbednost u svetu često su se takođe nalazili na dnevnom redu sastanaka nesvrstanih zemalja. Treba, međutim, istaći da ovaj glavni cilj Ujedinjenih nacija nije shvatan jedino kao odsustvo oružanog sukoba nego znatno sveobuhvatnije. Pod njim je podrazumevano stvaranje sistema odnosa u kome će biti odstranjeni povodi za upotrebu sile i koji će počivati na ravnopravnosti svih članica međunarodne zajednice i njihovoj nezavisnosti. Demokratizacija međunarodnih odnosa, opšte i potpuno razoružanje, suprotstavljanje blokovskoj podeli sveta igrali su u tom procesu glavnu ulogu. Ukoliko je, međutim, izbio lokalni sukob onda su nesvrstane zemlje razvijale široku delatnost da takav sukob smire ili ga okončaju primenom sredstava za mirno rešavanje sporova.²¹⁹⁾

Ne mnogo značajne ali ipak vidljive rezultate sa stanovišta intenzivnosti rasprava i početnih praktičnih koraka, postigle su nesvrstane zemlje i u oblasti ekonomskog razvoja, posebno na planu reforme postojećih međunarodnih ekonomskih odnosa. No, osnivanje fonda za ekonomski razvoj (SUNFED) i rezultati delovanja nesvrstanih zemalja u okviru Konferencije UN o trgovini i razvoju (UNCTAD), kao i sazivanje VI i VII vanrednog zasedanja Generalne skupštine UN posvećenih reformi postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka, svedoče ipak samo o ograničenom domašaju rezultata u ovoj oblasti, ali i o pokretu nesvrstanosti kao najvažnijem činiocu u borbi za rešavanje ekonomskih problema nerazvijenih zemalja.²²⁰⁾

11. Aktivna miroljubiva koegzistencija

Opšte je poznato da aktivna miroljubiva koegzistencija predstavlja doktrinu jugoslovenske spoljne politike. Na njenim načelima zasniva se program aktivnosti Jugoslavije u međunarodnim odnosima i njena idejno-politička orijentacija. Sasvim je zbog toga razumljivo što je aktivna miroljubiva koegzistencija bila predmet neprestane pažnje jugoslovenskih internacionalista. Shvatanja jugoslovenskih pisaca nisu, međutim, bila istovetna sa gledištima pisaca iz drugih zemalja, pre svega onih iz blokovski opredeljenih država. Ovakav zaključak može biti pro-

²¹⁸⁾ L. Mojsov: Nesvrstane zemlje i Ujedinjene nacije, u knjizi Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb 1979, str. 313 id; M. Pavićević: Dekolonizacija i pokret nesvrstanosti, u Knjizi Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb 1979, str. 483 id.

²¹⁹⁾ M. Komatina: Krizna žarišta i mogućnosti rešavanja mirnim putem, u knjizi Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb 1979, str. 383 id; B. Tadić: Op. cit, str. 273 id.

²²⁰⁾ M. Bulajić: Međunarodno pravo ekonomskog razvoja (Pravni aspekti novog međunarodnog ekonomskog poretka), Priština 1980, str. 187 id; R. Štajner: Nesvrstanost i novi međunarodni ekonomski poredak, u knjizi Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb 1979, str. 271 id.

veren analizom niza pitanja, počev od pojma i definicije koegzistencije do kodifikacije njenih načela.

Već u vezi sa pojmom i definicijom ove politike jugoslovenski pisci suprotstavljaju se stavovima zapadnih i sovjetskih teoretičara koji koegzistenciju posmatraju isključivo kao politički pojam. Jugoslovenski pisci ne slažu se sa ovakvim gledištem. No, pri tome ne osporavaju da je pojam koegzistencije politički po suštini, pošto predstavlja izraz sadašnjeg stanja međunarodnih odnosa i razvoja međunarodne zajednice, ali dodaju da ima i neosporne pravne vidove koje ne treba odricati iz jednostavnog razloga što se politički odnosi između država regulišu i oformljuju posredstvom međunarodnog prava.²²¹⁾ Osim toga, pošto međunarodno pravo treba da služi miroljubivim ciljevima, ono se može razvijati samo u okviru potreba savremenog sveta za aktivnom miroljubivom koegzistencijom svih država. Insistiranjem na učešću svih zemalja sveta u sprovođenju u život načela aktivne miroljubive koegzistencije postižu se dva cilja. Odbacuje se najpre shvatanje pojedinih sovjetskih pisaca o koegzistenciji kao privremenoj fazi u razvoju odnosa između zemalja različitih društveno-ekonomskih sistema, fazi koja mora da se okonča sukobom s obzirom da su socijalizam i kapitalizam dva nepomirljiva divergentna sistema, ali se ne prihvataju i stavovi pisaca koji koegzistenciju primenjuju samo na odnose blokovski opredeljenih država, ponekad i samo velikih sila.²²²⁾ Ovo poslednje stanovište osobito je bilo aktuelno prilikom rasprave o definiciji pojma aktivne miroljubive koegzistencije. Mnogi pisci²²³⁾ koegzistenciju posmatraju isključivo u funkciji odnosa zapadnog i istočnog bloka dok element aktivnog ponekad svode samo na potvrdu status quo-a ne prihvatajući mogućnost daljeg razvoja međunarodnih odnosa na osnovu ostvarenja njenih načela. Jugoslovenska međunarodnopravna doktrina sasvim je, međutim, izričita u ovom pogledu. U njoj nalazimo nedvosmislen stav u skladu s kojim se na načelima koegzistencije moraju razvijati odnosi između svih zemalja u svetu, ali i među drugim subjektima međunarodnog prava.²²⁴⁾ Pri tome se ne misli samo na saradnju kapitalizma i socijalizma nego i država unutar jednog i drugog sistema. Ovaj stav posebno je postao aktuelan u odnosima između socijalističkih zemalja zbog zahteva za priznavanjem različitih puteva u socijalizam svakoj zemlji na temelju njenih potreba i okolnosti, ali i posle oružanih sukoba između socijalističkih zemalja.²²⁵⁾

²²¹⁾ M. Šahović: Shvatanja savremene teorije međunarodnog prava o koegzistenciji, u knjizi Nove tendencije u razvoju međunarodnog prava, Beograd 1961, str. 47 id.

²²²⁾ L. Mates: Koegzistencija, Zagreb 1974, str. 71 id; M. Šahović: Shvatanja savremene teorije međunarodnog prava o koegzistenciji, str. 47 id.

²²³⁾ G. Berlia: Le droit des Gens et la coexistence russo-américaine, Journal du Droit International 1952, No 1; R. Pinto: Le Droit international et la Coexistence, Journal du Droit International 1955, No 2, S. Bastid: Les conditions juridiques de la „coexistence“, La Politique Étrangère 1955, No 1.

²²⁴⁾ M. Bartoš: Quelques observations sur la coexistence pacifique active, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1960, No 2, p. 223; L. Mates: Op. cit, str 53; M.Šahović: Shvatanja savremene teorije međunarodnog prava o koegzistenciji, str. 48, 55.

²²⁵⁾ L. Mates: Op, cit, str. 52 — 53.

Što se tiče prideva „aktivna” njime se označava aktivan razvoj međunarodne saradnje, zalaganje za poboljšanje međusobnih odnosa i ostvarivanje opštih miroljubivih ciljeva u zajedničkom interesu kako bi koegzistenciju učinile korisnom i konstruktivnom.²²⁶⁾

Reč „miroljubiva” prema nekima je suvišna, pošto je pridodata samo radi ukazivanja na miroljubive metode koje sadrže načela koegzistencije.²²⁷⁾

Ukoliko imamo u vidu ovako shvaćen pojam aktivne miroljubive koegzistencije i njen značaj za savremene odnose među članicama međunarodne zajednice biće i razumljivija uporna nastojanja jugoslovenskih pisaca da bude izvršena kodifikacija ove oblasti.²²⁸⁾ Njihovom zalugom, između ostaloga, otpočelo se sa radom na kodifikaciji i progresivnom razvoju načela koegzistencije najpre u međunarodnim stručnim udruženjima (International Law Association), a zatim i u oblasti zvanične kodifikacije, u Ujedinjenim nacijama. Ali i tom prilikom jugoslovenski teoretičari imali su shvatanja različita od drugih pisaca. Nasuprot zapadnim internacionalistima prema kojima pravna načela koegzistencije nemaju osnovu u Povelji UN,²²⁹⁾ jugoslovenski pisci su isticali da se kodifikacija ovih načela mora zasnivati baš na Povelji: cilj kodifikacije i jeste osavremenjivanje njihove pravne sadržine i obezbeđenje delotvornije primene.²³⁰⁾

Imajući u vidu celokupnu delatnost jugoslovenske teorijske misli u oblasti aktivne miroljubive koegzistencije može se slobodno reći da je ona dala ozbiljan doprinos stvaranju i objašnjenju pojma aktivne miroljubive koegzistencije kao i kodifikaciji njenih načela.

²²⁶⁾ Lj. Radovanović: Nesvrstanost, Beograd 1973, str. 67 — 68.

²²⁷⁾ Ibid, str. 68.

²²⁸⁾ M. Šahović: Nouvelle étape dans l'oeuvre de codification des principes de la coexistence pacifique et active au sein des Nations Unies, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1964, No 1, pp. 11 et ss; M. Radojković: Les principes ou règles juridiques de la coexistence pacifique devant l'International Law Association, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1964, No 1, pp. 1 et ss.

²²⁹⁾ Ch. Fenwick: The Legal Aspects of „Neutralism”, The American Journal of International Law, 1957, No 1, pp. 71 — 74.

²³⁰⁾ M. Šahović: Kodifikacija pravnih principa koegzistencije i razvoj savremenog međunarodnog prava, u knjizi Kodifikacija principa miroljubive i aktivne koegzistencije, Beograd 1969, str. 25.

